

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

03

ISSN 1801-1578

vydání 03 / ročník 2005 / 5.5.2005

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Česká republika ve strukturálních ukazatelích. Pozice ČR v rámci EU-25 při plnění Lisabonské strategie

Stat' hodnotí pozici České republiky s využitím vybraných strukturálních ukazatelů v rámci EU-25 v základních sledovaných oblastech, tj. růst a makroekonomická stabilita (ekonomické prostředí), zaměstnanost, inovace a výzkum, ekonomické reformy, sociální soudržnost, enviromentální udržitelnost.

A. Kadeřábková (strana 1)

Evropské forum o postavení vědy ve společnosti (Science in Society Forum 2005)

Stat' se věnuje březnové konferenci Science in Society Forum 2005, kterou v Bruselu uspořádala Evropská komise pro zástupce různorodých institucí.

K. Müller (strana 4)

Česká republika ve strukturálních ukazatelích

Pozice ČR v rámci EU-25 při plnění Lisabonské strategie

Soubor **strukturálních ukazatelů** slouží k hodnocení pozice členských zemí EU při plnění cílů Lisabonské strategie. Srovnání je prováděno v rámci EU a vůči USA a Japonsku. Hodnoty (124) strukturálních ukazatelů jsou aktualizovány průběžně na stránkách EUROSTATU. Jednou ročně Evropská komise na jejich základě vypracovává podkladový materiál k jarnímu zasedání Evropské rady se statistickou přílohou obsahující zkrácenou verzi souboru 14 klíčových ukazatelů (viz [Spring Report 2005](#)). Podrobnější verze strukturálních ukazatelů umožňuje hlubší analýzu charakteristik dlouhodobé růstové výkonnosti, konkurenceschopnosti a rovnováhy. Sjedená metodologie zároveň umožňuje srovnání mezi zeměmi a v čase a orientační souhrnná hodnocení.

Následující stať hodnotí pozici České republiky s využitím vybraných strukturálních ukazatelů v rámci EU-25 v základních sledovaných oblastech, tj. růst a makroekonomická stabilita (ekonomické prostředí), zaměstnanost, inovace a výzkum, ekonomické reformy, sociální soudržnost, environmentální udržitelnost. Toto hodnocení je v jednotlivých oblastech uvedeno souhrnnou charakteristikou vývojových trendů ekonomiky EU při plnění Lisabonské strategie. V případě ČR se pozornost soustřeďuje podrobněji na ty ukazatele, jejichž hodnoty se nejvýrazněji liší od agregátu EU-25. Stať uzavírá souhrnné hodnocení pozice členských zemí při plnění Lisabonské strategie s využitím normalizovaných hodnot souboru strukturálních ukazatelů EUROSTATU. Pro srovnání jsou uvedeny i výsledky hodnocení Lisabonského procesu založeného na metodologii Světového ekonomického fóra (viz [Lisbon review 2004](#)).

Růst a zaměstnanost¹

Jarní zpráva Evropské komise upozorňuje na řadu přetrvávajících problémů. V řadě oblastí sice byla provedena dílčí politická opatření, jejich efekt však zatím není dostatečně patrný. Je přitom nutno zdůraznit, že mezi jednotlivými členskými zeměmi či jejich skupinami lze ve strukturálních i výkonnostních charakteristikách sledovat mnohdy značné rozdíly, které omezují platnost souhrnných hodnocení.

Vývoj ekonomického rámce EU zůstává dlouhodobě nepříznivý s charakteristikami nízkého růstu a nízké zaměstnanosti a nestability veřejných financí. V oblasti **ekonomické výkonnosti** přetrvává mezera ekonomické úrovně vůči USA v důsledku dlouhodobě nízkých temp hospodářského růstu. Nedaří se snižovat rozpočtovou nerovnováhu a tedy ani dosáhnout dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí. Zvýšení celkové **zaměstnanosti** zaostává za stanovenými cíli, zejména u vyšších věkových skupin. Efekt dílčích realizovaných opatření ke zvýšení pružnosti trhu práce je zatím nevýrazný. Přetrvává výskyt vysokých měr nezaměstnanosti v problémových skupinách starších, mladistvých a žen. Rozsah flexibilních pracovních uspořádání (např. částečných úvazků) se zatím zvyšuje pouze mírně.

Růst a zaměstnanost (v%), rok 2004

	Cíl LS	EU-25	ČR	USA
Růst reálného HDP	3,0	2,4	4,0	4,4
Míra zaměstnanosti*	70,0	63,0	64,7	71,2
- skupina 55-64 let*	50,0	40,2	42,3	59,9
Míra nezaměstnanosti	..	9,0	8,3	5,5
- ženy	..	10,2	9,9	5,4

* rok 2003

Zdroje zaostávání EU vůči USA ukazuje přehled složek relativní ekonomické výkonnosti, které objasňují **mezeru HDP na obyvatele** mezi oběma ekonomikami. Efekt relativního nárůstu míry zaměstnanosti oproti roku 1999 byl provázen snížením produktivity práce na odpracovanou hodinu. Zaměstnanost v EU se tedy zvyšuje, mírně roste i počet odpracovaných hodin (relativně vůči USA), ale jejich produktivita klesá. Pozornost se proto soustřeďuje na identifikaci příčin tohoto vývoje.

Ekonomická výkonnost EU-15 (USA=100)

	1999	2003
HDP na obyvatele v PPS	70,3	71,1
Míra zaměstnanosti	87,4	92,2
Odpracované hodiny na pracovníka	87,5	88,2
Produktivita práce na hodinu	91,9	87,5

Dlouhodobý pokles temp růstu produktivity práce v EU je připisován zejména dvěma faktorům. Prvním jsou nižší investice na pracovníka, protože nově vytvářená místa jsou spíše kvalifikačně méně náročná a tím i méně produktivní (příspěvek tohoto faktoru je odhadován na zhruba 30 %). Druhým faktorem je zpomalení tempa technologického pokroku v důsledku nedostatečné změny specializace na odvětví s potenciálem vysokého růstu produktivity, v důsledku nízké produktivity a omezeného rozsahu odvětví produkujících a využívajících informační a komunikační technologie a konečně v důsledku problémů při vytváření a přejímání nových, znalostně náročnějších technologií.

Pozici **České republiky** v oblasti zaměstnanosti lze vůči agregátu EU-25 hodnotit jako příznivou ve většině strukturálních ukazatelů měř zaměstnanosti a průměrného věku odchodu z pracovní síly. Výraznější odlišnosti jsou zřejmé u podskupiny ukazatelů charakterizujících pobídky k práci u nízkopříjmových skupin (tj. s menším rozdílem mezi pracovním a nepracovním důchodem).² Z následujícího srovnání vyplývá, že pracovní náklady jsou u těchto skupin v ČR více zdaňovány, což oslabuje poptávku po práci (v USA toto zatížení dosahuje pouze 27,3 %). Na straně nabídky pokud se nezaměstnaný vrátí do práce, ztratí v ČR o něco menší část důchodu oproti EU-25. Pokud se zdvojnásobí mzda českého svobodného bezdětného jedince, ztratí výrazně menší část důchodu, opak platí u páru se dvěma dětmi.

Daňové zatížení práce a past nízké mzdy (v%), ČR, rok 2003

	EU-25	ČR
Daňové zatížení práce*	36,4	41,9
Past nezaměstnanosti	78,3	66,3
Past nízké mzdy – svobodný, bezdětný	53,1	35,9
Past nízké mzdy – pár se dvěma dětmi	61,5	89,7

* rok 2004

Výzkum a inovace

V návaznosti na zmíněnou závislost přírůstků produktivity na technologickém pokroku a zlepšení kvality kapitálových a pracovních vstupů je klíčovým cílem Lisabonské strategie urychlení přechodu na znalostně založenou ekonomiku, v níž vzdělávání, výzkum a inovace účinně přispívají k růstu. Problém v EU představuje především nižší význam soukromých zdrojů ve výzkumu a vzdělávání a dále omezený přístup některých skupin obyvatelstva ke znalostně náročnějším aktivitám.

V oblasti **výzkumu a inovací** je v EU vedle zvýšení vstupů důraz kladen na efektivnost jejich využití a na rozvoj schopnosti přeměny nových poznatků na nové produkty a služby. Významná úloha je přitom spatřována v aktivnější účasti podnikového sektoru na produkci i využití VaV. V EU se však pouze mírně zvýšil podíl výdajů na výzkum a vývoj na HDP (který stále značně zaostává za cílovými 3 %) a v jejich rámci přetrvává oproti USA nízký podíl podnikových výdajů. Jsou sice realizována dílčí opatření např. pro zlepšení mobility výzkumníků a současně zvýšení atraktivity pro vysoce kvalitní talenty, na zlepšení prostředí pro investice do soukromého výzkumu, rozvoj VaV partnerství mezi různými skupinami subjektů vědy a praxe a na podporu vzniku high-tech firem. Jejich efekty však zatím nejsou výrazněji zřetelné. Dosud se nezdařilo zavedení patentu Společenství a význam aktivit rizikového kapitálu zůstává poloviční oproti USA. Zároveň v EU-25 klesá podíl high-tech produktů na celkových vývozech.

¹ Pramenem dat v celé stati (pokud není uvedeno jinak) je databáze EUROSTATU, [Structural indicators](#) s aktualizací k 1.5.2005.

² S výdělkem na úrovni 67 % průměrné mzdy, resp. v případě pasti nízké mzdy při zvýšení ze 33 % na 67 % průměrné mzdy.

Výdaje na výzkum a vývoj a patentové přihlášky, rok 2003

	EU-25	ČR	USA
Výdaje na VaV v % HDP	1,95	1,35	2,76
% podnikových výdajů na VaV*	55,4	53,7	64,4
Rizikový kapitál v % HDP	0,109	0,003	0,218*
Příhl. u EPO/USPTO na mil. obyv.*	134/60	11/4	155/341
% high-tech vývozu na vývozech	17,8	12,3	26,9

*rok 2002; EPO, USPTO – Evropský, resp. US patentový úřad

Česká republika zaostává za EU-25 vedle většiny výše uvedených ukazatelů výzkumu a inovací rovněž v dalších ukazatelích této oblasti. Nejvýznamnější strukturální odlišnosti oproti EU-25 zahrnují nižší podíl zahraničního sektoru na financování VaV, nižší podíl sektoru vysokých škol na provádění VaV (ve prospěch vládního sektoru) a nižší podíl absolventů vědeckých a technických oborů v populaci 20-29 let. Podíl high-tech vývozu na celkových vývozech sice soustavně roste, ale při velmi nízké domácí patentové aktivitě. Většina tzv. high-tech aktivit v ČR tak ve skutečnosti zahrnuje pouze montážní operace v pobočkách zahraničních firem, tj. s nízkou technologickou a kvalifikační náročností.

Positivně je v EU hodnocen vývoj (kvantitativních) ukazatelů v oblasti **informační společnosti**, zejména úroveň připojení škol a domácností k internetu a přístup k širokopásmovému internetu. Výraznější vliv ICT na produktivitu však vyžaduje jejich větší využití v segmentu menších podniků a ve veřejných službách, které v tomto ohledu zaostávají. Ve srovnání s USA přitom vykazuje EU-25 výrazně nižší podíl výdajů na informační technologie na HDP. Za podmínku dalšího zlepšení nabídky ICT služeb je označována kvalita legislativního rámce elektronických komunikací v některých členských zemích a silnější pozice nově konkurujících subjektů na trhu širokopásmového připojení.

Výdaje na ICT a jejich využití, rok 2004

	EU-25	ČR	USA
Výdaje na inform. tech. v % HDP	3,0	2,8	4,6
Výdaje na telekom. tech. v % HDP	3,4	4,3	3,2
% obrátu podniků z e-commerce	2,2	1,9	..
% domácn. s internet. přístupem*	42,0	15,0	51,5
Míra penetrace širokopásm. připoj.	6,5	0,7	..

*ČR rok 2003, USA rok 2001

Strukturálním specifickým **České republiky** oproti EU-25 jsou dosud poměrně vysoké výdaje na telekomunikační technologie v % HDP v porovnání s výdaji na informační technologie (obě hodnoty však ve srovnání s rokem 2000 poklesly). Velmi nízká je stále v ČR míra využití internetu v domácnostech a míra penetrace širokopásmového připojení (vyjádřená v podílu předplacených linek na populaci). V ČR je zatím rovněž nižší ekonomický přínos z e-podnikání.

V oblasti **počátečního a dalšího vzdělávání** se EU vyznačuje nízkým podílem soukromých a individuálních investic zejména do vyššího a dalšího vzdělávání. V některých zemích sice dochází k nárůstu účasti na dalším vzdělávání (vzdělávání dospělých), v průměru je však stále tato účast nejnižší právě u nejproblémovějších skupin (které nejvíce další vzdělávání potřebují pro zlepšení pozice na trhu práce). Přetrvává problém nízkého podílu (alespoň) středoškolských absolventů (při velmi výrazných rozdílech mezi zeměmi) a naopak vysokého podílu mladistvých předčasně ukončujících vzdělávání. Přes řadu dílčích i komplexnějších iniciativ se dosud nedaří výrazněji posun v modernizaci systému počátečního a dalšího vzdělávání, zejména vyššího a odborného.

Výdaje na vzdělávání a vzdělanostní úroveň, rok 2004

	EU-25	ČR
Výdaje na vzdělávání v % HDP*	5,2	4,4
% populace 20-24 s min. SŠ vzděláním	76,4	90,9
- ženy	79,1	91,2
% populace 25-64 v dalším vzdělávání	9,4	6,3
- ženy	10,2	6,5
% populace 18-24 s max. zákl. vzděláním	15,9	6,1
- ženy	13,6	6,5

*rok 2002

Česká republika dosud zaostává za EU-25 v podílu veřejných výdajů na vzdělávání na HDP a v úrovni participace populace starší 25 let na dalším vzdělávání. Naopak ve srovnání s EU-25 jsou příznivé ukazatele podílu mladistvých předčasně opouštějících počáteční vzdělávání, kteří dosáhli maximálně základního stupně a ani se neúčastní dalšího vzdělávání. Vysoký je v ČR podíl populace s minimálně středoškolským vzděláním (naopak stále nízký je podíl populace s VŠ vzděláním). Ve srovnání s EU-25 jsou pro sledované ukazatele vzdělávání populace v ČR charakteristické menší rozdíly mezi pohlavími.

Ekonomické reformy

Na zvýšení efektivnosti a pružnosti dílčích trhů, zlepšení podmínek pro podnikání a snížení transakčních nákladů jsou zaměřeny **ekonomické reformy**. Ani v této oblasti nejsou zatím výsledky v EU příliš výrazné. Integrace produktových trhů postupuje pomalu, cenové rozdíly i překážky přeshraničních transakcí přetrvávají. Specifický problém zejména ve starých členských zemích představuje uvolnění přeshraničního obchodu se službami. Jak již bylo zmíněno, přetrvává nedostatečný přístup k financování rizikovým kapitálem, což představuje rozvojovou překážku zejména pro začínající inovační firmy. Pokračuje sice otevírání sektoru síťových služeb, zatím se však neprojeví ve skutečně účinné konkurenci, protože mnohdy přetrvává vysoký podíl dřívějších monopolních subjektů. Příznivě je hodnoceno zvýšení průhlednosti trhu veřejných zakázek, dochází ke stabilizaci celkové úrovně státní pomoci. V několika členských zemích se postupně zlepšuje podnikatelské prostředí díky poklesu nákladů na vznik firem a díky opatřením zaměřeným na snižování regulační a administrativní zátěže.

Genová konvergence a státní pomoc, rok 2004

	EU-25	ČR
Cena místních telefon. hovorů (EUR/10min)	0,37	0,44
Cena elektřiny pro podniky (EUR/kWh)	0,626	0,492
Státní pomoc v % HDP*	0,60	2,76
- sektorová a ad hoc pomoc v % HDP*	0,31	2,44
Intenzita PZI (toky v % HDP)**	1,2	1,6
Obchod se službami v% HDP**	3,2	8,3

*ČR rok 2003, EU-25 rok 2002, **rok 2003

V **České republice** jsou ukazatele integrace trhů nejméně příznivé v případě cen telefonních hovorů, které jsou ve všech sledovaných kategoriích vyšší oproti EU-25 (tj. včetně dálkových hovorů a hovorů do USA). Česká republika dále vykazuje oproti EU-25 velmi vysoký podíl státní pomoci na HDP, jejíž převážnou část navíc tvoří sektorová a ad hoc pomoc oproti upřednostňovanému typu horizontální podpory. ČR vykazuje poměrně vysokou úroveň ekonomické integrace vyjádřenou v podílu obchodu se službami a v podílu přílivů a odlivů přímých zahraničních investic na HDP. V souvisejících výzkumech jsou v ČR spíše negativně hodnoceny administrativní podmínky pro podnikání (viz např. šetření rocenek konkurenceschopnosti).

Sociální soudržnost a enviromentální udržitelnost

Nízká ekonomická výkonnost EU se nepříznivě projevuje ve vývoji **sociální koheze**. Zejména se zhoršuje pozice na trhu práce u problémových skupin (mladých a s nízkou kvalifikací). Po mírném poklesu dlouhodobé nezaměstnanosti se objevuje její opětovný nárůst v některých členských zemích. Riziko chudoby zůstává v posledních letech stabilní. Velkou výzvu představují reformy penzijního a zdravotního systému v souvislosti s procesem stárnutí populace, který vyvolává tlak na finanční udržitelnost. Na regionální úrovni přetrvávají značné rozdíly zejména v předpokladech pro přechod na znalostně založenou ekonomiku.

Riziko chudoby a nezaměstnanost, rok 2003

	EU-25	ČR
% pop. v riziku chudoby před soc. transfery*	24	15
% pop. v riziku chudoby po soc. transferech*	18	8
Rozpětí region. měř. zaměstnanosti (VAR)	13,0	5,8
Dlouhodobá nezam. v % aktivní populace	4,0	3,8
% pop. 18-59 v domácn. bez zaměstnání**	10,4	8,0

*ČR rok 2003, EU-25 rok 2001, **rok 2004

Česká republika vykazuje ve srovnání s EU-25 příznivější charakteristiky sociální koheze. Podíl populace pod prahem rizika chudoby je v ČR nižší a sociální transfery přispívají k jeho poklesu na téměř poloviční úroveň. Výrazně mírnější je v ČR regionální nerovnost měr zaměstnanosti (na úrovni NUTS2). V EU-25 i v ČR se postupně zvyšuje podíl populace žijící v domácnostech, kde nikdo nepracuje. Zásadní problém budoucího sociálního a ekonomického vývoje v ČR představuje dlouhodobé odkládání realizace penzijních a zdravotních reforem.

Problémy **enviromentální udržitelnosti** jsou v EU spatřovány především v dosud nedostatečném významu obnovitelných energetických zdrojů a v některých zemích rovněž ve stále výrazné energetické náročnosti HDP. Nedaří se tlumit nárůst dopravní zátěže ekonomických aktivit, zejména v nákladní přepravě.

Energetická a dopravní intenzita a odpady, rok 2002

	EU-25	ČR
Spotřeba energie/HDP, kgoe na 1000 EUR	209,9	930,5
Intenzita nákladní dopravy, t-km/HDP*	99,7	99,0
Městský odpad v kg/obyv. za rok**	534	280
Elektrina z obnov. zdrojů v % vyrob. elektřiny	12,7	4,6

*EU-25 rok 2003, **rok 2003

Česká republika ve srovnání s EU-25 v prvé řadě vykazuje velmi výrazně (4,5krát) vyšší energetickou intenzitu HDP. Zároveň pouze velmi malá část vyrobené elektřiny pochází z obnovitelných zdrojů. Vysoká energetická intenzita je problémem většiny nových členských zemí (s výjimkou Slovinska, Kypru a Malty). ČR vykazuje čtvrtou nejvyšší hodnotu tohoto ukazatele v rámci EU-25.

Lisabonský žebříček

Souhrnné hodnocení pozice České republiky v rámci EU-25 podle souboru **strukturálních ukazatelů** EUROSTATu v pěti základních oblastech je provedeno s využitím neváženého průměru dílčích normalizovaných hodnot v intervalu 7 (nejlepší výsledek) až 1 (nejhorší výsledek). Z celkového souboru 124 ukazatelů byly vybrány takové, k nimž jsou data za období 2003-2004 dostupná pro největší počet členských zemí EU-25 (celkem 48 ukazatelů).

Souhrnné hodnocení zemí EU-25 podle strukturálních ukazatelů (EUROSTAT), 2003-2004

Zaměstnanost	Inovace a výzkum	Ekonom. reformy	Sociální koheze	Enviromen. udržiteln.
CY 7,0	SE 7,0	EE 7,0	SE 7,0	LV 7,0
SE 6,4	FI 6,1	BE 6,9	CY 6,6	SK 5,7
UK 6,4	DK 5,4	LU 6,8	SI 6,4	HU 5,2
DK 6,2	BE 4,6	IE 6,2	LU 6,0	PL 5,1
IE 5,7	NL 4,5	SK 5,4	CZ 5,6	SE 5,1
FI 5,1	AT 4,2	LV 5,1	AT 5,6	AT 5,0
PT 4,9	EE 4,0	NL 4,9	DK 5,6	SI 4,6
LT 4,6	DE 4,0	SI 4,9	NL 5,2	FI 3,9
HU 4,4	FR 3,7	AT 4,4	LV 4,8	CZ 3,7
MT 4,3	UK 3,5	HU 4,2	FI 4,8	LT 3,7
AT 4,3	LU 3,2	ES 4,1	HU 4,7	BE 3,4
NL 4,2	HU 3,0	LT 3,9	DE 3,9	DE 3,3
IT 3,8	IE 3,0	GR 3,4	LT 3,9	DK 3,2
GR 3,5	PL 2,9	DK 3,2	FR 3,8	FR 3,2
EE 3,4	SI 2,9	PT 3,0	IE 3,5	EE 3,2
CZ 3,4	LT 2,7	FR 2,9	PT 3,3	IT 3,1
ES 3,1	LV 2,6	UK 2,8	BE 3,3	NL 3,0
SI 3,0	CZ 2,6	IT 2,8	ES 3,2	UK 2,6
FR 2,9	CY 2,5	SE 2,7	GR 3,0	LU 2,6
BE 2,8	SK 2,1	DE 2,7	IT 2,9	GR 2,6
DE 2,5	IT 1,9	PL 2,5	EE 2,9	PT 2,2
LU 2,4	GR 1,6	FI 1,8	UK 2,7	CY 1,7
LV 2,2	PT 1,3	CZ 1,7	MT 2,4	ES 1,5
PL 1,0	ES 1,2	CY 1,4	SK 2,1	MT 1,3
SK 1,0	MT 1,0	MT 1,0	PL 1,0	IE 1,0

Pramen: Vlastní propočty z údajů EUROSTATu.

Srovnání (byť pouze dílčí a tedy orientační) ukazuje na značně rozdílná umístění nových členských zemí v rámci EU-25. Pouze v případě oblasti inovací a výzkumu lze pozorovat jejich početnější klastrování v dolní části pořadí. Příznivější pozice v případě enviromentální udržitelnosti jsou do značné míry ovlivněny menší zátěží životního prostředí díky nižší ekonomické rozvinutosti. Rozdílné pozice zemí v jednotlivých oblastech ukazují na rozdílné profily ekonomického a sociálního rozvoje. Např. Estonsko vykazuje nejhorší pozici v oblasti sociální koheze, zaměstnanosti a enviromentální udržitelnosti, naopak výrazně příznivá je jeho pozice v oblasti ekonomických reforem a v rámci nových členských zemí i v oblasti inovací a výzkumu. **Česká republika** je do značné míry protipólem estonského profilu, tj. spíše příznivě sociální a enviromentální charakteristiky oproti nízkému hodnocení ekonomických reforem a inovací a výzkumu. Slovensko naopak zaujímá přední příčku v oblasti ekonomických reforem, ale v ostatních ukazatelích je jeho pozice značně nepříznivá (kromě oblasti enviromentální). Slovinský profil se velmi blíží českému (s mírným náskokem Slovinska) kromě oblasti ekonomických reforem (s výrazným náskokem). Nejvýrovnanější pozici napříč jednotlivými ukazateli vykazuje Maďarsko a Litva.

Metodologie **Světového ekonomického fóra** (SEF) používá k hodnocení pozice zemí podle priorit Lisabonského procesu kombinace měkkých a tvrdých dat, tj. vedle standardních statistických ukazatelů i výsledky expertních šetření, které zohledňují přímo neměřitelné kvalitativní charakteristiky. Hodnocení SEF rozlišuje osm oblastí: informační společnost, inovace a výzkum a vývoj, liberalizace, síťová odvětví, finanční služby, podnikové prostředí, sociální inkluze a udržitelný rozvoj. Podrobněji je tedy členěna oblast ekonomických reforem a oblast výzkumu a inovací. Srovnání je provedeno ve skupině EU-24 (bez Kypru).

Souhrnné hodnocení zemí EU-24 podle strukturálních ukazatelů (SEF), 2003-2004

Informační společnost	Liberalizace	Síťová odvětví	Finanční služby	Podnikové prostředí
FI 7,0	FI 7,0	DK 7,0	FI 7,0	UK 7,0
SE 6,9	DK 6,2	SE 6,7	UK 6,9	DK 6,9
DK 6,8	UK 6,1	DE 6,6	DK 6,5	FI 6,6
NL 5,3	LU 5,5	FI 6,6	SE 6,1	IE 6,1
LU 5,3	NL 5,4	LU 6,3	LU 5,8	SE 6,1
UK 5,3	SE 5,3	FR 6,0	FR 5,7	LU 5,8
DE 5,2	FR 4,4	NL 5,9	NL 5,7	EE 5,0
EE 5,2	DE 4,3	UK 5,3	DE 5,5	LV 4,9
AT 4,7	BE 4,3	AT 5,2	IE 5,5	NL 4,5
FR 4,3	AT 3,9	BE 5,2	AT 5,1	BE 4,5
MT 4,1	ES 3,8	PT 4,2	EE 5,0	FR 4,4
SI 4,0	IE 3,7	ES 4,2	BE 4,9	DE 4,3
IE 3,5	LV 3,6	IT 4,1	MT 4,5	HU 3,7
BE 3,4	IT 3,4	SI 3,9	ES 4,2	LT 3,6
IT 3,1	EE 3,4	CZ 3,8	IT 3,5	ES 3,4
PT 3,0	PT 2,3	GR 3,4	PT 3,5	AT 3,3
ES 2,6	HU 2,3	EE 3,3	HU 3,4	CZ 3,1
LV 2,4	LT 2,3	IE 3,1	LV 3,3	MT 2,6
CZ 2,4	SI 2,2	MT 2,9	GR 3,0	PT 2,3
LT 1,9	MT 2,0	HU 2,4	SI 2,9	GR 2,0
SK 1,7	CZ 2,0	LT 2,2	LT 2,8	SI 1,9
HU 1,6	GR 1,8	SK 2,2	SK 2,0	IT 1,6
GR 1,4	SK 1,3	LV 1,8	PL 1,7	PL 1,4
PL 1,0	PL 1,0	PL 1,0	CZ 1,0	SK 1,0

Pramen: Vlastní propočty z údajů Světového ekonomického fóra.

Srovnání na základě dat SEF ukazuje na méně příznivou pozici nových členských zemí oproti srovnání podle dat EUROSTATu. Výrazně horší je zejména pozice Slovinska v dílčích oblastech ekonomických reforem. Naopak Estonsko je hodnoceno také v tomto srovnání v průměru nejlépe z nových členských zemí (včetně ukazatele informační společnosti). Nepříznivá pozice **České republiky** v oblasti ekonomických reforem se projevuje i ve srovnání SEF, a to zejména v kvalitě finančních služeb a rozsahu liberalizace. Nicméně i kvalita podnikového prostředí v ČR je v rámci EU-24 hodnocena jako podprůměrná.

Evropské forum o postavení vědy ve společnosti (Science in Society Forum 2005)

Ve dnech 9. – 11. března se konalo v Bruselu setkání představitelů vědy a veřejnosti, které organizovala Evropská komise (její DG pro výzkum a vývoj) pod názvem „Science in Society Forum 2005“. Uvedená platforma vznikla v roce 2001 na doporučení Výzkumné rady, která vyzvala členské země EU a Komisi, aby intenzivněji podporovaly rozvoj partnerských vztahů mezi vědou a společností. Evropská komise následně přijala akční plán, jehož cílem je seznamovat veřejnost, zejména mladou generaci, s poznatky vědy a jejich důsledky, podporovat její účast na rozvoji vědy, podněcovat veřejné diskuse o etických otázkách, poukazovat na stereotypy, které brání ve větší účasti žen v rozvoji vědy, podporovat pozitivní praktiky při rozvoji odborné expertízy a řízení rizik. Aktuálnost fóra z tohoto roku byla zvýrazněna řadou specifických okolností. Jednak tříletá zkušenost při uplatňování akčního plánu v členských zemích přinesla řadu zkušeností, které nabídly možnost jejich porovnání a zhodnocení. Další okolnost je spojena s rozšířením EU, s volbou nového evropského parlamentu a obnovením EK. V neposlední řadě jde o současně probíhající diskusi k evropské výzkumné politice a přípravu 7. rámcového programu evropské výzkumné spolupráce. Vysoká účast na fóru (okolo 800 účastníků) byla zřejmě důsledkem výše uvedených okolností.

Organizace programu fóra odpovídala zájmům a zkušenostem širokého spektra jeho účastníků. Jeho jednání se zúčastnili představitelé EK a evropských institucí, kteří zodpovídají za podporu a řízení výzkumu a vývoje v EU, zástupci různorodých organizací, které působí na pomezí vztahů mezi vědou a veřejností (zejména poradenských firem, médií, škol a pedagogických pracovišť, uměleckých skupin apod.), představitelé politických a občanských sdružení, kteří mají zkušenosti z účasti ve veřejných diskusích o praktickém vlivu vědeckých a technických projektů, a také představitelé akademických a výzkumných organizací. V úvodní i závěrečné plenární části vystoupili představitelé zainteresovaných orgánů EK a dalších evropských i národních institucí (např. komisař EK pro výzkum Janez Potocnik, komisař EK pro vzdělání a kulturu Ján Figel, ředitel programu „Věda a společnost“ R. Gerold, lucemburský ministr pro kulturu, vysoké školy a výzkum F. Biltgen, prezident Evropského patentového úřadu A. Pompidou, ředitel pro vědeckou kulturu městské rady Barcelony).

V plenární formě také probíhala prezentace příkladných iniciativ ve prospěch podpory partnerských vztahů mezi vědou a společností. Tyto iniciativy probíhají zejména v Ljubljani, Stockholmu, Thessalonikách, Vídní i některých dalších městech. Jejich představitelé prezentovali okolnosti svých aktivit – záměry, uplatňované prostředky a dosažené výsledky. Pozoruhodná byla rozmanitost cest a forem, které organizátoři těchto akcí rozvíjejí. Potvrzovalo to stanovisko, že úspěšnost takových akcí je kulturně podmíněna. Shodně však všechny prezentace dotvrzovaly, že jejich úspěšný průběh nelze zajistit bez osobního nasazení organizátorů a výstižné volby skupin, které mají být osloveny. Na význam těchto motivačních a sociálních faktorů poukazovala také prezentace různorodých občanských i komerčních aktivit, které probíhají ve prospěch rozvoje kooperativních a partnerských vztahů mezi vědou a společností. V chodbách kongresové budovy bylo umístěno 31 stánků, které dokumentovaly velmi různorodé a nápadité aktivity i míru jejich praktické působnosti. K těmto formám prezentace lze připojit i divadelní představení, které připravila skupina švédských herců a nazvala ho „vědeckým divadlem“. Na téma zdravé výživy byla přesvědčivě předvedena možnost, jak lze pomocí divadelních forem přiblížit složitou řeč vědy laickému porozumění.

Druhá část programu probíhala souběžně v několika sekcích. Byla rozdělena do dvou částí. První část byla zaměřena spíše na prezentaci praktických projektů – zhodnocení akčního plánu „Věda a společnost“, didaktického projektu NUCLEUS nebo projektu SINAPSE, jehož cílem je podporovat odbornou expertizní aktivitu ve prospěch politického rozhodování. Druhá část byla zaměřena na teoretická témata a probíhala za účasti vědců z oblasti sociálních studií vědy a techniky (např. B. Wynne, U. Felt, S. Jasnoff, G. Sundqvist, M.J. Rodrigues, M. Telo). Paralelně probíhala diskuse ke 4 tématům: (i) věda, společnost a Lisabonská strategie, (ii) Věda, technika a demokracie, (iii) Ke kultuře vědecké komunikace

a (iv) Podpora diversity, inkluze a rovnosti ve vědě. V každé tématické sekci působil zainteresovaný odborník, který sledoval diskusi, připravil zprávu o jejím průběhu a přednesl ji na závěrečném plenárním zasedání.

Výsledky diskusí v první sekci (**Věda, společnost a Lisabonská strategie**) zdůrazňují, že Lisabonská strategie představuje dlouhodobou výzvu přechodu ke společnosti vědění, na kterou lze v evropských podmínkách reagovat pouze kombinací sociálních standardů, kulturních hodnot, respektu k přírodnímu prostředí, vysokou mírou konkurenceschopnosti a ekonomickou výkonností. Tyto okolnosti vytvářejí rámec jak pro růst vědy, tak i pro společenskou změnu a formování společnosti vědění. Představují prostředí pro růst významu inovací, jenž však předpokládá rozvinutější koncepci inovací i rozvinutější představy o místě a úloze občanů v inovačně orientovaných změnách. Takto široce pojaté prostředí pro růst inovací bylo označeno pojmem „**ekologie inovací**“. Uplatnění koncepce ekologie inovací umožňuje kriticky reflektovat slabiny jak na straně vědeckých institucí, tak i na straně politických veřejností. V případě vědy byla zdůrazněna potřeba rozvinutějších komunikačních struktur ve vztahu k aktérům inovačních procesů, promyšlenějších forem financování výzkumu, aktivnější účasti občanů (může být pozitivním faktorem podpory výzkumu) i účasti médií v uvedených komunikačních situacích. Politické rozhodování v kontextu ekologie inovací musí řešit následující problémy: vyvažovat orientaci na inovace s podmínkami pro svobodu základního výzkumu; integrovat komunikaci mezi agenturami, které financují výzkum; vyvažovat podporu integrace výzkumu v rámci EU s podporou vědecké spolupráce mimo EU; minimalizovat napětí mezi ochranou intelektuálního vlastnictví a úsilím o široké uplatnění inovačních procesů. Povaha diskutovaných problémů naznačuje, že jde spíše o počátek cesty ke společnosti vědění, jenž je navíc ovlivňován řadou překážek, při jejichž řešení je nutno trpělivě vyvažovat technicko-ekonomické zdůvodňování s požadavky občanské společnosti.

Diskuse ve druhé sekci (**Věda, technika a demokracie**) navazovala na četná témata první sekce, specifikovala jejich koncepční pojetí i prostředky k jejich řešení. V popředí stála otázka, jaké demokratické formy a zdroje lze mobilizovat ve prospěch rozvoje vědy a techniky. Oproti obvyklým předstávám, které kladou oproti technicko-ekonomickým argumentům odborníků buď neznalost nebo protivědecké nálady a postoje, byla v diskusi zformulována koncepce **kritického občanství**. Vychází z předpokladu, že rozmanité formy veřejného ověřování expertízy jsou základním předpokladem otevřenosti vědy k sociálním požadavkům. Je zřejmé, že v podmínkách, kdy společnost důvěřuje vědcům a vědecké expertíze, je proces veřejného testování plodnější. Jeho uplatňování je však nezbytné i v podmínkách, kdy je taková důvěra oslabena. V podmínkách společnosti vědění má význam - kromě kritického občanství – také diverzifikace relevantních zdrojů vědění v prostředí občanských hnutí a iniciativ. Tento aspekt byl označován pojmem **epistemické občanství**. V podmínkách kritického a epistemického občanství pak veřejná diskuse o sociálním vlivu vědy a techniky není poznamenána nesmiřitelným rozparem mezi hodnotami a fakty (expertiza rovněž obsahuje hodnoty), jejím tématem je debata o různých vizech a představách světa. Růst kritických a poznávacích dispozic občanů předpokládá rozmanité experimentování a praktikování při veřejném ověřování expertízy. Mělo by zahrnovat jak důsledky výzkumu, tak i jeho účely (v tomto pohledu jsou vlastně soukromé formy výzkumu také veřejnou záležitostí). Zkušenosti z veřejného testování expertízy také naznačují, že dochází k proměně klasického modelu demokracie, který počítá pouze s úlohou zájmů takto orientovaných aktérů (stakeholders) a jejich vzájemného střetávání. Ve veřejných diskusích o důsledcích techniky jde spíše o střetávání legitimizačních strategií, které jsou založeny na rozdílných poznávacích (diskurzivních) formách a prostředcích.

Třetí sekce se zabývala problematikou vztahů mezi vědou a médií (**Ke kultuře vědecké komunikace**). Diskuse v této sekci byla orientována na prezentaci různorodých projektů a zkušeností ze spolupráce mezi vědeckými institucemi a mediálními prostředky. Ve svých závěrech také poukázala na různé symptomy interakce

mezi vědci a médií než na koncepční zhodnocení její povahy. V obecném pohledu bylo konstatováno, že kulturní změna se sice prosazují pozvolna, avšak iniciativa Akčního plánu „Věda a společnost“ (2002) přinesla významné kulturní efekty. Obdobnou zkušenost lze pozorovat i ve Spojených státech. Předpokládá se, že tato pozitivní kulturní změna indikuje přesuny ve struktuře hodnot. Nedostatkem současných médií je jejich oslabená dialogická povaha, což omezuje komunikaci mezi vědou a společností, kde dialogická forma je nezbytná. Tento argument je podtržen i skutečností, že významnou cílovou skupinou pro medializaci vědy je mladá generace. Mladá generace citelněji vnímá potřebu participace na komunikaci a tato forma jí může také významněji ovlivnit. Praktické projekty v této oblasti také indikují, že u mladé generace vědců se projevuje silná potřeba prezentace svých poznatků v občanské veřejnosti. Oba poslední jmenované faktory mohou mít pozitivní (synergický) efekt na rozvoj vztahů mezi vědou a veřejností i na úlohu médií v této oblasti. Úloha médií ve zprostředkování vztahů mezi vědou a veřejností je často nepříznivě ovlivňována představami vědců o úloze médií. Ti očekávají, že média budou popularizovat vědu nebo lobbovat za její zájmy. Obdobně existují i nevhodné praktiky ze strany médií. Prezentují mnohdy jen povrchní obraz o povaze vědecké práce a vědeckých poznatků, což často vyvolává neadekvátní obavy nebo nerealistická očekávání veřejnosti nebo některých jejích skupin.

Ve čtvrté sekci byla pozornost soustředěna na vnitřní sociální problémy vědeckých institucí (**Podpora diversity, inkluze a rovnosti ve vědě**). Rovnost ve vědě je dnes problematizována zejména z genderového hlediska. Statistické ukazatele nabízejí dostatek argumentů ve prospěch reálnosti tohoto problému. Toto téma je také spojeno s politickým očekáváním: předpokládá se, že rovný přístup žen k sociálním pozicím ve vědě umožní zmírnit klesající zájem o vědu a povzbudit příliv nových zdrojů do vědy. V diskusi panovala shoda v tom, že tento problém je nutno řešit již od prvních stupňů vzdělávání. V této souvislosti byla obhajována teze, že vzdělávání, genderová rovnost a etika způsobují, že věda se stává rozmanitější a inkluzivnější. Principy a perspektivy každé z těchto oblastí jsou tak rozdílné, že musí být lépe poznány a vhodněji koordinovány. Např. výsledky mezinárodních srovnávacích průzkumů vzdělávacích systémů a jejich výkonnosti (PISA, TIMSS) ukazují, že metodiky měření nedostatečně reflektují schopnost škol a učitelů přenášet hodnoty a motivace do výukových programů a podněcovat zájem žáků a školáků o řešení důležitých sociálních a environmentálních problémů. Formulované teze o souvislosti mezi odbornou přípravou, genderovou rovností a etikou byla uplatněna i pro dospělou generaci ve výzkumu. Bylo poukázováno, že širší pojetí rámcových podmínek pro hodnocení excelence ve vědě, citlivost k aktuálním problémům různých sociálních skupin a včasná reflexe etických souvislostí probíhajících výzkumů mohou výrazně přispívat k růstu zájmu o vědu a přílivu nových sil do vědy.

Program a průběh Fora 2005 zřetelně ukázal, že utváření partnerských vztahů mezi vědou a společností představuje jak výzvu, která je podporována různorodými občanskými i odbornými iniciativami, tak i soubor strategicky zaměřených projektů a programů relevantních správních, profesních i podnikatelských organizací. V evropském kontextu již zcela zřetelně neplatí naivní představa, podle které partnerský vztah mezi vědou a společností spočívá na pouhé popularizaci poznatků vědy, která „napomáhá překonávat nevzdělanost veřejnosti“. Forum 2005 však také objasnilo, že sice došlo ke zlepšení **postavení vědy ve společnosti** a k lepšímu porozumění vědě ze strany veřejnosti, avšak stále se nedaří zlepšit **postavení veřejnosti ve vědě** a dosáhnout lepšího porozumění sociálnímu kontextu výzkumu ze strany vědců. Diskuse k tématům, která jsou uvedena v předcházejícím odstavci, ukázala, že při mobilizaci a vyvažování obou těchto stránek partnerského vztahu leží řada překážek. Helga Nowotny (předsedkyně Evropské výzkumné rady – EURAB – a přední badatelka v oblasti sociálních studií vědy a techniky) poukázala na nebezpečí „virtualizace“ vědeckého provozu, kdy se namísto skutečného obrazu náročných vědeckých praktik nabízí fiktivní a libivé obrazy vědy. Aktivní účast veřejnosti při ovlivňování výzkumných aktivit může ovšem také vést k politizaci a ideologizaci vědy, k relativizaci vědecké pravdy a ztrátě její poznávací úlohy. Oproti těmto rizikům byla formulována řada koncepcí, které ukazovaly, že partnerství mezi vědou a veřejností neznamená ztrátu funkčnosti obou stran tohoto vztahu. Např. vliv veřejnosti na výzkumný proces neznamená relativizaci prostředků poznávání, ale růst jejich **robustnosti**,

otevřenosti vůči kontextu uplatňování výzkumných poznatků. Takový přístup je pak klíčový pro zapojení výzkumu do inovačních procesů a pro pojetí zdrojů inovačního procesu. V tomto směru koncepce **ekologie inovací** upozorňuje, že růst inovací je podmíněn souborem výzkumných a vývojových aktivit, podnikatelskými a občanskými iniciativami a mediální prezentací v aktivním komunikačním prostředí. Forum zřetelně ukázalo, že již existuje množství aktivit a projektů, které zprostředkovávají vztahy mezi těmito oblastmi. Evropskou slabinou však stále zůstává přijetí zkušeností z těchto iniciativ do hodnotového kontextu vědeckých, podnikatelských a politických komunit. V jejich přístupech se projevuje spíše snaha o prosazení jejich funkční specifčnosti než reflexe jejich vzájemné podmíněnosti.

Při hodnocení úkolů Akčního plánu bylo zjištěno, že témata veřejné reflexe (public awareness) problémů vědy, vzdělávání v oblasti vědy a etických souvislostí rozvoje vědy byla úspěšně rozvíjena a přinesla zřetelné plody. Naopak témata dialogu mezi vědci a občany, zapojení občanské společnosti do problematiky vědy a hodnocení rizik vědecké a technicky založených projektů (v úrovni vlády a odborné komunity) se ukázala jako obtížná. Jejich řešení zatím nepřinášejí viditelné výsledky. Posledně jmenovaná a méně úspěšná témata se obtížněji řeší také z toho důvodu, že evropská občanská hnutí a iniciativy se prosazují pozvolna a mnohem pomaleji než integrační procesy v oblastech vládních a podnikatelských forem. V rámci národních států již existují rozmanité a účinné formy projevu občanské společnosti. Evropská občanská společnost zatím v této podobě neexistuje. Tato slabina byla na konferenci velmi zřetelně pojmenována a diskutována. Projevovalo se to zejména ve dvou aspektech. Jednak v úrovni koncepčního porozumění souvislostem mezi vědou, demokratickými formami vládnutí a občanskými postoji. Koncepce kritického a epistemického občanství, které byly již výše zmíněny, jsou příkladem poznávacích iniciativ v tomto aspektu. Druhý aspekt se týká otázky, v jakých formách a jakým způsobem lze mobilizovat růst dialogu mezi vědci a občany a vliv občanské společnosti na orientaci výzkumu. I když v pohledu převládající nedůvěry k institucím se nabízí odpověď, že vše závisí na svébytné a autonomní iniciativě občanů a konfrontačním postoji k vládě a institucím, přehled úspěšných projektů Akčního plánu ukazuje, že právě tyto orgány iniciují občanské iniciativy. Přes 50 % těchto úspěšných projektů bylo iniciováno a podporováno národními vládami a orgány EU. Jen okolo 5 % vznikalo ze svébytné iniciativy evropských aktérů občanských hnutí (zbývající část je pokryta vědeckými institucemi, podnikatelskými aktéry, konzultačními agenturami apod.). Je ovšem zřejmé, že tyto proporce neodhalují rozdíly mezi zeměmi podle úrovně veřejné důvěry v instituce. Lze snadno pochopit, že v zemích s nízkou důvěrou v instituce bude převládat neochota vládních agentur financovat občanská hnutí a neochota aktérů občanské společnosti akceptovat takovou podporu. Forum však jednoznačně podpořilo stanovisko, že je v zájmu vládních agentur podporovat růst vlivu občanských hnutí (a potenciálu kritického občanství) a v zájmu občanských hnutí sdílet rozhodovací odpovědnost za věci veřejné.

Podrobnější informace o referátech a hodnocení jednotlivých sekcí jsou uvedeny na webovské stránce [Science in Society Forum 2005](#). Pozornost čtenáře bych chtěl orientovat na dvě témata, jejichž význam byl zdůrazněn v průřezu všech sekcí i na závěrečném zasedání. Na pozadí všech témat zaznívala zřetelně otázka významu Lisabonské strategie a kritického hodnocení jejích cílů i uplatňovaných prostředků. Bylo zdůrazněno, že důležitou úlohu mohou sehrát „neinvestiční či nehmotné“ zdroje, které mohou napomoci k realizaci různorodých strategických cílů. Nemohou však nahradit význam finančních zdrojů při podpoře výzkumu a inovací. Bylo konstatováno, že struktura současného rozpočtu EU značně limituje orientaci na cíle Lisabonské strategie. Další slabina byla formulována jako nedostatečný „převod“ cílů a prostředků této strategie do politických záměrů a regulačních prostředků národních států (výzva k „nacionalizaci“ Lisabonské strategie).

Další téma ke zdůraznění se týká projektu **SINAPSE** (Scientific INformation for Policy Support in Europe). Tento projekt byl zahájen a představen na Foru 2005. Jde o komunikační platformu, která má podpořit webovsky zprostředkovanou komunikaci mezi vědeckou komunitou a evropskou politickou reprezentací a přispět k většímu uplatnění odborných poznatků při politickém rozhodování.